

עין יצחק

פינת ההלכה השבועית
מאת מרן הראשון לציון
הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א
בעל ה'ילקוט יוסף'

פר' ויחי תשע"ט | גליון מס' 115

כתיבה ועריכה: הרב יצחק קורלנסקי

צום עשרה בטבת

צום עשרה בטבת – על שום מה? | האם מלמדי תשב"ר ושכירים – פטורים מלהתענות? | איסור תענית יחיד למלמדי תשב"ר | השכמה לאמירת סליחות | ביטול לכבוד התורה | תפילת 'עננו' ועליה לתורה למי שאינו צם | עליית ישראל במקום כהן

"ובוצע בירך - ניאץ ה". והרי אפילו עונג שבת שהוא מדברי קבלה, דוחה את התענית, ואם חלים ימים אלו בשבת, הם נדחים ליום ראשון, כולל צום תשעה באב, אם כן כל שכן תלמוד תורה שהוא מדאורייתא, ידחה את הצום.

ומדבריו יוצא לכאורה שגם פקידים ושכירים וכיו"ב, אסורים להתענות, כי המתענה אינו עובד כמו אדם שאוכל כהרגלו, וממעטים הם ממלאכת בעל הבית, וכפי שמבואר בגמרא (ברכות ט"ז ע"א) שהפועלים העומדים בראש האילן, מברכים בברכת המזון רק את הברכה הראשונה - ברכת 'הזן', אותה תיקן משה רבינו בעצמו ולא רצו חכמים לקצרה, ואת שתי הברכות הנוספות (ברכת הארץ וירושלים) מברכים בקצרה, והכל בכדי שלא לפגוע במלאכת בעל הבית, ועל כן ממעטים בברכות ומקצרים אותם. ולפי זה לכאורה גם לענין תענית אצל אותם פקידים ושכירים וכיו"ב, שלא יתענו.

אולם באמת יש חילוק בין זמן הגמרא לזמנינו, שכן כיום השוכרים את המורים והפועלים וכיו"ב, אינם מקפידים על כך, ולכן פסק מרן השולחן ערוך (סי' קצא ס"ב) שכיום צריכים הפועלים לברך את כל ברכת המזון בשלימות, (והיינו כולל 'הרחמן' וכו'), לפי שאין דרך בני אדם להקפיד בדברים אלו, וכששוכרים את המורים והפועלים, על דעת כן הוא, שיברכו ברכת המזון, וכמו כן לענין תעניות, שיודעים כולם שמתענים וממילא ממעטים הם מעט מאיכות הלימוד, והפועלים מעבודתם.

איסור תענית יחיד למלמדי תשב"ר

ואמנם בירושלמי (פ"ז דמאי ה"ג) מבואר שאסור למלמדי תינוקות של בית רבן להרעיב ולסגף עצמם, לפי שהם ממעטים ממלאכת שמים, וכמובא שם על רבי יוחנן שהלך לאיזה מקום וראה שם מלמד תינוקות שהיה צם, וגער בו רבי יוחנן ואמר לו שאסור לו לצום, ואם אצל מלאכת בעל הבית אסרו מפני שממעט ממלאכתו, קל וחומר ממלאכת שמים. וכן פסק הרמ"א (יו"ד סי' רמה ס"ז, וח"מ סי' שלג ס"ה, בשם הגהות מיימוניות הל' שכירות פ"ג סק"ג) שאסור למלמדי תינוקות, מורים בתלמודי תורה, להיות ניעורים כל הלילה, ולהמעט באכילה ושתייה, או לאכול יתר על המידה, שאחר כך הם ממעטים ממלאכתם בבואם ללמוד. אולם כל זה מדובר בתענית יחיד, אבל בתענית ציבור באמת חייבים לצום, והרי זה כהתנו מתחילה.

שאלה: השבוע יחול צום עשרה בטבת, ואם לא יבוא משיח צדקינו נצטרך כולנו לצום. האם גם מורים ומלמדים בבתי ספר ותלמודי תורה חייבים לצום, שכן על ידי הצום ממעטים הם ממלאכת שמים, ואין בידם כח ללמד כמו אילו היו אוכלים, או שאין זה פוטר אותם?

תשובה: נאמר בפסוק (זכריה ח"ט): "צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה בית יהודה לששון ולשמחה", ובגמרא (ראש השנה יח ע"ב) ביארו ש'צום הרביעי' - הוא י"ז בתמוז (שהוא החודש הרביעי מניסן), 'צום החמישי' - הוא צום תשעה באב, 'צום השביעי' - הוא צום גדליה, בג' תשרי, 'צום העשירי' - הוא צום עשרה בטבת, בחודש העשירי מניסן.

צום עשרה בטבת - על שום מה?

מה שהתרחש בעשרה בטבת היה בזמן בית המקדש הראשון. נבוכדנצר מלך בבל הקיף את ירושלים, סגר וצר עליה לכובשה, אין יוצא ואין בא, ומנע אספקת מזון (מלכים-ב כה). המצור התחיל בעשרה בטבת ונמשך כשנה וחצי, עד שבעה עשר בתמוז בשנה שלאחר מכן, שאז כבר לא היה מזון בירושלים, ורבו הגוועים, "ויחזק הרעב, ותבקע העיר" (ירמיה נב, ו-ז). ואז, ב"ז בתמוז, נכנסו לירושלים, עד תשעה באב, שאז הציתו את בית המקדש.

נמצא שתחילתה של הפורענות היתה בעשרה בטבת, ולכן יש פוסקים (אבודרהם, הלכות תענית עמ' רנד) שמחמירים בזה וכתבו שאף אם חל עשרה בטבת בשבת, צריך לצום. אם כי למעשה אין זה שייך כיום שיש לוח שנה מסודר וקבוע ואין מקדשים את החודש על פי הראיה, ולעולם לא יחול עשרה בטבת בשבת, על כל פנים נלמד מכך את חומרת ענין תענית עשרה בטבת. ולכן אין לפרוש מן הציבור, וכולם צריכים להתענות ביום זה, ו"כל המתאבל על ירושלים, זוכה ורואה בשמחתה" (תענית ל ע"ב, בבא בתרא ס ע"ב).

האם מלמדי תשב"ר ושכירים - פטורים מלהתענות?

בשו"ת ימי יוסף - להגאון רבי יוסף ידיד הלוי, מגדולי הדור לפני כתשעים שנה, חבירו של הרב כף החיים ע"ה - (האור"ח סי' ט) כתב לחדש שתלמידי חכמים ומלמדי תינוקות בבתי ספר ותלמודי תורה, שמלמדים תורה לתינוקות של בית רבן, אין להם להתענות בשלושת הצומות: עשרה בטבת, י"ז בתמוז וצום גדליה, לפי שאסור להם למעט ממלאכת שמים, והוסיף וכתב שאם אותם מלמדים מתענים, הרי שיש בכך חשש גזל, ועל זה אמרו (תהלים ג):

השכמת מלמדי תשב"ר לאמירת סליחות

בשו"ת שלמת חיים - להגאון רבי יוסף חיים זוננפלד, רבה של ירושלים לפני כמאה שנה שנה - (או"ח סי' שכה) כתב שמותר למלמדי תינוקות בתלמודי תורה להשכים קום לאמירת סליחות בחודש אלול (ולמנהג האשכנזים בשבוע של ראש השנה ובעש"ת), ואף אם על ידי כך יהיו עייפים מעט, וימי הסליחות שאני, שנחשב כאילו התנו עליהם מעיקרא, שכאשר לוקחים מלמדי תינוקות ללמד התלמידים, יודעים שיש סליחות ויודעים מראש שמסתמא באותם ימים ימעטו מעט ולא ילמדו עמם כפי שרגילים תמיד. וכבר כתב החיד"א (סי' תקפא ס"ו) שראה לקצת חכמים שהיו עוסקים תמיד בגופי הלכות ובפפוליים, מכל מקום בחודש אלול מניחים מעט מלימודם ועוסקים בסליחות ובתחנונים.

ביטול לכבוד התורה

בשו"ע (יו"ד סי' סא ס"א) מבואר שאין לבטל תינוקות של בית רבן להוצאת המת, לפי שהם עוסקים במלאכת שמים, בלימוד התורה. אולם כיום נוהגים להוציא את התלמידים להלוויה של גדול הדור, אדמו"ר גדול או רב מפורסם, ועושים כן לכבודה של תורה, וכך ביאר בשו"ת שלמת חיים (יו"ד סי' קצב) שכאשר עושים כן במטרה להגדיל את כבוד התורה, מותר. ובפרט בזמנינו שכבוד התורה ירד פלאים - לצערנו הרב - ופוגעים בכל מיני רבנים וחכמים, אדרבה, צריך להגביר את כבוד התורה. ולכן אם ישנה ח"ו הלוויה, מוציאים את התלמידים, וגם בלאו הכי ישנם כמה ימים שאין מקפידים כל כך על ביטול תורה, כמו ימי שישי וערבי חג וכיו"ב. ולכן גם לענין תענית, אין שייך לומר שיש בזה חשש גזל, והמלמד תשב"ר שממעט בלימודו מחמת תעניתו, נחשב כהתנו מעיקרא, לא פחות מימי שישי וערבי חג.

הלכה למעשה

למסקנא: חייבים כולם להתענות בעשרה בטבת, כולל אלו שעובדים, כגון שכירים ופועלים, לרבות מלמדי תשב"ר בבתי ספר ותלמודי תורה, ואפילו אם על ידי התענית ימעטו ממלאכת שמים, אפילו הכי חייבים כולם להתענות, בין אנשים, מגיל בר-מצוה, ובין נשים, מגיל בת-מצוה.

מי שהוא חולה, אפילו אין בו סכנה, כגון מי שחש בראשו, פטור מלהתענות, כי במקום חולי וצער לא גזרו חכמים. אולם צריך שיהיה צער השונה מגדר הרגיל, שהרי כל מי שמתענה, ראשו כואב עליו מעט, ואינו מרגיש כמו אדם שאוכל כהרגלו, שהוא חייב להתענות, אלא כוונת הדברים היא במקום צער היוצא מגדר הרגיל, כגון שיש לו שפעת או אנגינה וכיו"ב, ונפל למשכב. וכן אפילו מי שהיה חולה עד ערב התענית וזקוק עדיין למנוחה, בכדי שלא יחזור לחוליו, אלו פטורים מלהתענות.

וכן מעוברות ומיניקות פטורות מלהתענות. ואשה שפסקה מלהניק, לפי עיקר ההלכה - כל כ"ד חודש פטורה מלהתענות, ויש חולקים בזה, ועל כן עושים כמו פשרה, שאם יש לה כח - תתענה, ובפרט צום עשרה בטבת שהוא צום קצר, שזמן שקיעת החמה וצאת הכוכבים בשעה מוקדמת, אבל אם אין לה כח להתענות, כל כ"ד חודש אחרי הלידה, או הפלה, פטורה מלהתענות.

תפילת 'עננו' ועליה לתורה למי שאינו צם

מי שטעה ואכל ביום התענית, אין זה מתיר לו להמשיך לאכול ולומר 'כאשר אבדתי - אבדתי', אלא צריך להמשיך להתענות כל אותו היום, כי "מי שאכל שום וריחו נודף, יחזור ויאכל שום אחר כדי שיהא ריחו נודף!?" (ברכות נא ע"א). אלא שאם שטה כמלוא לוגמיו ואכל שיעור כזית, שוב אינו יכול לומר תפילת 'עננו'

בתפילת שמונה עשרה, כי זה שקר, ואיך יאמר "ביום צום התענית הזה!?"

ובגמרא (תענית כד ע"ב) מסופר על רב פפא שכאשר היה עצירת גשמים, הוא גזר תענית על כל הציבור, וחלש ליבו ואכל מלא כף דייסא, ואחר כך כשבא לבית הכנסת, התפלל ולא נענה. בא רב נחמן ואמר לו: "אם יאכל כבודו עוד כף דייסא, אולי ירד גשם", התבייש רב פפא וחלשה דעתו, מיד נתקדרו שמים בעבים, וירד לו גשם. ולמדנו מכאן שמי שאכל ושתה, שוב אינו יכול לומר תפילת 'עננו', אך אם שטה פחות ממלוא לוגמיו ואכל פחות משיעור כזית, יכול לומר 'עננו', וכמובן שבכל אופן ימשיך להתענות.

וכמו כן לענין עליה לספר תורה למי שטעה ואכל כזית, אינו יכול לעלות לספר תורה ביום התענית, ואפילו שלא שבע מאכילתו, וכך פסק מרן בשו"ע (סי' תקס"ו ס"ו), ושגם כהן שאינו מתענה לא יעלה לספר תורה, והכהן יצא לחוץ ויעלה ישראל במקום כהן. ואם יש מנין מצומצם, בדיוק עשרה אנשים, ואם הכהן יצא לחוץ לא יהיה להם מנין עשרה ולא יוכלו לקרוא בתורה, יאמרו: "אף על פי שיש כאן כהן, יעלה ישראל במקום כהן".

עליית ישראל במקום כהן

בספר שנות חיים - להגאון רבי שלמה קלוגר - (בקונטרס פרט ועוללות, עמ' פו) כתב שכאשר מגיעים גבירים מחו"ל לארץ ישראל ועולים לספר תורה בימי שני וחמישי, ונודבים עבור היישוב היהודי בארץ ישראל, ואם מגיעים כמה נדיבים ורוצים להעלות את שלושתם, ויש כהן ולוי, יבקשו מהכהן שיצא לחוץ, כדי שהנדיב יעלה לספר תורה ויתרום עבר היישוב היהודי בארץ ישראל, ואם הכהן מתעקש ואינו רוצה לצאת, יאמרו: "אף על פי שיש כאן כהן, יעלה ישראל במקום כהן", וכתב ליישב מנהג זה על פי מה שכתב מהרי"ק (שורש ט) שאפשר להכריח את הכהן לצאת לחוץ ולהעלות ישראל במקומו, ואם אינו רוצה לצאת, יאמרו: "אף על פי שיש כאן כהן, יעלה ישראל במקום כהן".

עליה לתורה לשני חתנים ובעלי-ברית

כמו כן דנו הפוסקים לענין קריאת התורה בימי שני וחמישי, כאשר יש שני חתנים, או חתני בר-מצוה, ושניהם ישראלים, ורוצים להעלות את שניהם, מותר לבקש מהכהן שיצא מחוץ לבית הכנסת, וכך יעלו הם לתורה. והרמ"א (סי' קלה ס"א) כתב בשם המרדכי, שבמקרה כזה מותר להעלות ארבעה עולים לס"ת, ואף על פי שאמרו (מגילה כא ע"א) שאין מוסיפים על העולים ואין פוחתים מהם בימי שני וחמישי מפני טורח הציבור, בזה שונה הדבר, שכן חתנים אלו - יום טוב שלהם הוא, ולכן מותר שיעלו שניהם לס"ת והכהן יצא לחוץ, ואם אינו יוצא, יאמרו: "אף על פי שיש כאן כהן, יעלה ישראל במקום כהן". אולם, מרן הבית יוסף (בבדק הבית ס"ס) כתב שלא שמענו על מנהג זה להוסיף על מנין העולים בימי שני וחמישי, וכן הט"ז (סק"ב) תמה על הרמ"א איך מדמה יו"ט רגיל ליו"ט של חתנים שהוא יו"ט רק שלהם, אך לא של כל הציבור, ועדיין יש בכך טורח ציבור.

וכן הדין לבעלי ברית, שאם יש כהן - יצא לחוץ, אך לא להוסיף. ויש סמך לכך שבעלי ברית - אבי הבן, המוהל והסנדק - עולים לס"ת ביום המילה, מהפסוק (תהלים קמט ו) "רומוזת א-ל בגרונם" - שעולים לס"ת ומברכים את הקב"ה, "וחרב פיפיות בידם" - אלו הבעלי-ברית שמסייעים למצוה. ולכן אם יש שני בעלי-ברית, יצא הכהן ויעלו שני הישראלים. ואם הכהן מסרב לצאת, יאמרו: "אף על פי שיש כאן כהן, יעלה ישראל במקום כהן".

'פינת ההלכה' של מרן הראשון לציון שליט"א משודרת בכל יום שישי בשעה 15:45 - 'כאן-מורשת'

ניתן להאזין גם בקו 'בית יצחק': 0772-660-880 בשידור חי וחוזר

לקבלת הגיליון במייל: yk3121405@gmail.com | כל הזכויות שמורות